

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՏԵՐ-ՍՏԵՓԱՆՅԱՆ

ՀԱՅՐԵՆԱՍԵՐ ԵՎ ԷՋՄԻԱԾՆԱՍԵՐ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԸ

Լախճանվել է Մեծի Տանն Կիլիկիո կաթողիկոսական Աթոռի արժանընտիր Գահակալը՝ Հովսեփյանց Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը, որի գործունեությունն արժանի է հատուկ ուշադրության: Մենք ցանկանում ենք կանգ առնել հանգուցյալի հատկապես վերջին տարիների մի քանի բնորոշ գործերի վրա, որոնցից ցայտուն երևում է նրա ջերմ հայրենասիրությունը և նվիրված էջմիածնասիրությունը:

Պետրոս Ա. Սարաջյան Կաթողիկոսի վախճանումից հետո, 1943 թվականի մայիսի 10-ին, Անթիլիասի (Լիբանան) Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի անվան Մայր Տաճարում, ձայների ջախջախիչ մեծամասնությամբ, Հովսեփյանց Գարեգին Սրբազանն ընտրվեց Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիո:

Այս ընտրությունից ուրախ էր Հայաստանյայց նկեղեցին, որ, ահա, Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի Մայր Տաճարի եռյակ զանգակների ղողանջով ավետիսը ծանուցանում էր ի լուր աշխարհի: Ուրախ էր Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսական Աթոռը, որովհետև Գահակալ էր ընտրվել Սահակ Պարթևի, Մեսրոպ Մաշտոցի, Գրիգոր Նարեկացու և Ներսես Շնորհալու Լուսավոր ճանապարհին հետևորդ, հայ մտքի և արվեստի գանձարանի թաքուն հարստությունները լույս աշխարհ հայտնաբերող գիտնական ու անխոնջ մի սիրելի հոգևորական: Ուրախ էր և՛ հայ ժողովուրդը իմանալով, որ Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնից հետո դարձրելով առաջնորդի դեր կատարած Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոսությունը վստահված էր մի բարձրաստիճանի կեղեցեցականի, որը բացի բացառիկ հոգեկան ու մտավորական արժանիքներից, ու-

ներ համազգային Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածնի միաբանության բարձրաստիճան անդամներից լինելու առավելությունը, լինելով նաև նվիրյալ մի հարազատ զավակը Սուրբ Կաթողիկոս Միսթյան անդուլ հոգատարությանը օրհցօր բարգավաճող Մայր Հայրենիքի՝ Սուրբ Կաթողիկոս Հայաստանի:

Ժողովրդային այդ ուրախությունը մեծացավ, անհունացավ և աննկարագրելի համեմատությունների հասավ, երբ մոտ երկու տարի, այլևայլ պատճառներով Ամերիկայում հապաղելուց հետո, 1945 թվականի մարտին Բեյրութ ժամանեց և մանավանդ նույն թվականի ապրիլի 7-ին Հայրապետական օծում ստացավ Վեհափառը, Անթիլիասի Սուրբ Գրիգոր Լուսավորչի Մայր Տաճարում:

Լիբանանի մայրաքաղաք Բեյրութի պողոտաները քիչ անգամ տեսել են մարդկային այնպիսի ծովածավալ բազմություն, եռուզեռ, ոգևորություն և պերճություն, որպիսին է եղել Վեհափառի ժամանման օրը՝ 1945 թվականի մարտի 23-ը: Հայ և այլացեղ լիբանանցիների մի անհաշվելի բազմություն որոտագին ծափահարում էր Նախուրայից (Լիբանանապաղեստինյան սահմանագլուխ) մինչև Անթիլիաս ճանապարհորդող Վեհափառին, որն անդադար օրհնում էր հանդիսատեսներին, անցնելով ի պատիվ իրեն կանգնած «հաղթական կամար»ների տակից, որոնց վրա դրվել էր՝ «Բարի՛ գալուստ Մեծի Տանն Կիլիկիո պատվական Հայրապետին»:

Նահրի հայկական թաղամասերի (Նոր-Հաջրն, Նոր-Մարաշ, Տիրո և այլն) հայերը, ըստ հայկական հինավուրց սովորության, ոչխարներ մորթեցին և անուշաբույր ծաղիկներով լցրին Վեհափառի ավտոն, օրհնություն ստանալով նրանից, իսկ Անթիլիա-

սում աննախընթաց ցեծատուն էր: Լիբանանի այդ դյուղաքաղաքը, որ մինչև Հայ Կաթողիկոսարանի, Մայր Տաճարի և Դպրեվանքի կառուցվելը ո՛չ մի շուրջ էր ունեցել բացի համեղ նարինջների ու բանանենիների կանաչից, հիմա հպարտանում էր նրա համար, որ մի փառավոր անցյալ ունեցող, աշխատասեր, ստեղծագործ ժողովրդի հոգևոր ու մտավոր կենտրոնը՝ Կիլիկիայի դարավոր Կաթողիկոսությունը, իր միաբանության հետ, հաստատվել էր այդտեղ:

Տաճարի եռյակ զանգակների ղողանջները դաշնալուր մի երգի պես տարածվում էին նարնջատանների, Լիբանանյան լեռների և Միջերկրական ծովի կապույտ ջրերի վրա, երբ ընտրյալ Կաթողիկոս Հովսեփյանց Գարեգին Սրբազան, աշխարհախումբ բազմության լեզուներով մուտք գործեց Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ Տաճարից ներս:

Ժամանման օրվա հանդիսություններից ավելի փառաշուր և ավելի խորհրդավոր էր Գարեգին Հովսեփյանցի Մեծի Տանն Կիլիկիո Կաթողիկոս ձեռնադրության և օծման հանդիսությունը, որ կատարվեց 1945 թվականի ապրիլի 7-ին, Անթիլիասի Մայր Տաճարում, ձեռամբ Կոստանդնուպոլսի նախկին պատրիարք Զավեն Նղիայան, կաթողիկոսական տեղապահ Խաղ Աջապահյան, Լիբանանի կաթողիկոսական փոխանորդ Արտավազդ Սյուրմեյան, Իրաքի նախկին առաջնորդ Ռուբեն Մանասյան, Դամասկոսի կաթողիկոսական փոխանորդ Նիքոնե Տոհմունի և երկրպագուների առաջնորդ Մամբրե Սիրունյան արքեպիսկոպոսների և ի ներկայությամբ պատվո հյուրերի՝ Վերանանի, Սովետական Միության, ԱՄՆ-ի, Անգլիայի, Բելգիայի, Նիդեռլանդների և այլ երկրների դեսպանների, ինչպես և Լիբանանում գտնվող բոլոր հայրանվանությունների (մարոնի, դալի, հայ կաթոլիկ, հայ բողոքական, հույն օրթոդոքս, հույն կաթոլիկ, իսլամ, ասորի, հրեա և այլն) ներկայացուցիչների:

Ես գտնվել եմ Բաբգեն և Պետրոս Կաթողիկոսների օծման և ուխտի հանդիսություններում էլ, բայց Հովսեփյանց Կաթողիկոսը կատարյալ խորհուրդ էր, երբ իր սրբազան ուխտն էր կատարում, ազդարարելով. «Գարեգին ծառայ Յիսուսի Քրիստոսի, միաբան Սրբոյ Ուխտին Էջմիածնի, կամօքն Աստուծոյ և ընտրութեամբ Ազգիս Հայոց կոչեցեալ յԱթոռ Կաթողիկոսութեան Տանն Կիլիկիոյ, ապաւինեալ յօգնականութիւն շնորհաց Բարձրելոյն, խոստանամ և ուխտեմ առաջի Սրբոյ Սեղանոյս և աստուածընկալ

սուրբ նշանացս, յանձն առնուլ զպաշտօնս զայս Եպիսկոպոսապետութեան Հայաստանայն Եկեղեցւոյ և բոլորապատուլ նուիրմամբ ընծայել զանձն իմ յանվթար կատարումն աստուածադիր օրինաց և կաթողիկոսական պարտուց, և առաջնորդել Ազգիս Հայոց ըստ ուղղափառ վարդապետութեան Քրիստոնէական կրօնից ըստ մերոյս Եկեղեցւոյ դասնութեան և ըստ հայրապետական կարգաց և կանոնաց աստուծաշնորհութեան, անստերիւր և անխտոր ընթանալով յամենայնի ընդ լուսաշաւիղ հետս գնացից արժանաժառանգ յաջորդաց սրբոց առաքելոցն Թադէոսի և Բարթողիմէոսի և Սրբոյ Հօրն մերոյ Գրիգորի երկրորդ Լուսաւորչին, զգուշաւոր պահպանութեամբ իրականց Աթոռոյս Տանն Կիլիկիոյ»:

Եվ Վհափառը կետ առ կետ հարգեց իր օխտը այնքան ժամանակ, որքան կյանքը թույլ տվեց նրան դահակալել Հովվապետի Աթոռը:

Նա անշափ սիրում էր Հայաստանյայց Եկեղեցին: Ես հիշում եմ նրա քարոզը Հալեպում, 1946 թվականին, երբ այդ արաբական քաղաքին տվել էր իր հովվական առաջին այցելությունը:

Մովսէսավալ բազմությունը լցրել էր Քառասնից Մանկանց Եկեղեցու ներսն ու դուրսը: Եվ Վհափառը, ինչպես այդ օր, նույնպես և հաջորդ օր Կիրակնօրյա դպրոցների կազմակերպած հանդեսին խոսեց մի ներշնչյալ քարոզ՝ հայրենասիրության և եկեղեցասիրության մասին:

Հովսեփյանց Գարեգին Կաթողիկոսը անխաղճի կապով կապվել էր Սովետական Միության և համաշխարհային խաղաղության մեծ գործին: Նա մաղաչափ չազդից այն բարբառաբաններից, որոնք իր հասցեին ուղղվում էին պատերազմի ամերիկա-անգլիական հրձիգների ծախված ազդագավների ճոնչան մամուլում: Նա պատասխանի իսկ շարժանացրեց այդ դեղին մամուլում ցրցրենրված քննադատությունները և անսպաթաբորեն ամեն տարի նոյեմբերի 7-ին, Հոկտեմբերյան Մեծ Ռեզոլուցիայի տոնի առթիվ, այցելեց և շնորհավորեց Սովետական Միության Բեյրութի դեսպանին, ցվերջ պահեց սովետական փառապանծ հպատակությունը և ստորագրեց ու պաշտպանեց Խաղաղության Համաշխարհային Խորհրդի Ստոկհոլմի Կոչը: Դեռևս Ամերիկայի առաջնորդ, Հայրենական պատերազմի տարիներին, հօգուտ Կարմիր Բանակի՝ 120.000 դոլար, իսկ «Սատուեցի Դավիթ» հրասայլային զորասյունին

համար էլ ավելի քան 85.000 դոլար հանգանակելով: նա մի անգամ ևս ապացուցել էր իր հավատարմությունը Սովետական Հայրենիքի հանդեպ:

Անթիլիաս ժամանման առաջին օրը, երբ «Հրաշափառ»-ով Տաճար մտավ, կարճ աղոթքից հետո, Հայ Եկեղեցու և հայ նվիրատուական բոլոր Աթոռներին պայծառություն և նրանց առաջնորդներին արեւշատություն մաղթած ժամանակ, նա եռանդով ու սրտագին բարեմաղթություններ արավ վերածնված ու վերածաղկող Սովետական Հայաստանին: Նա այսպես էր գրել դեռևս Միջերկրականի վրա ճանապարհորդած ժամանակ, շոգեհամի մեջ, «Դեպի էջմիածին» վերնադրյալ մի հոգվածոմ, որ հետո տպվեց «Հասկ»-ի մեջ:

«...Փոքր ինչ ավելի հաջող պայմաններում,— ուզում ենք ասել ոչ պատերազմական (այդ օրերին Հայրենական պատերազմը շարունակվում էր ամենայն կատաղությամբ— Մ. Հ.),— սա լավագույն առիթն է ոչ միայն սրտագամվորներով, այլև հայրենաբաղձ անհատների խմբերով, ուստի գնալ դեպի խորհրդային Հայաստանը և դեպի Հայաստանյայց Եկեղեցու հինավուրց Սուրբ Աթոռը, հարուստ պատմական և սրբազան հիշատակներով: Ուրախ ենք և երախտապարտ խորհրդային Կառավարությանը, որ լայնախոհ կերպով արտոնել է այսպիսի դժվարին պայմանների մեջ անգամ կաթոլիկոսական ընտրություն կատարել, դուրսություններ ընծայելով, անշուշտ, պատգամավորների. ճանապարհորդության համար: Պետք է օգտվել այս դեղեցիկ պատեհությունից և ըստ կարելիության մեծ թվով գնալ, տեսնել ավերակների տակից նոր վերակենդանացող Հայրենիքի վերելքը, մշակութային ամենատեսակ հաստատությունները, համալսարանը, մասնագիտական, երկրորդական և ժողովրդական դպրոցների ծաղկումը, հայ գրականության, արվեստի այլևայլ ճյուղերի՝ ճարտարապետության, երաժշտության, նկարչության և այլն, նոր և առաջադեմ ընթացքը: Տեսնել պետական կյանքով ապրել սկսող ժողովրդի կենցաղը, քաղաքների վերաշինումը և հարգարումը, ճարտարարվեստի նորաբողոք կյանքի երևումն ու զարգանալու ձգտումը: Ամեն տեսակ հաստատությունների մեջ, դպրոցներում, փողոցներում, դատարաններում, խանութներում, ամենուրեք տեսնել մայրենի լեզվի տիրապետությունը, որպիսի՝ ուրախություն է հայրենաբաղձ սրտերի համար: Պակաս ուրախություն կլինի՝ տեսնել մեր թանկագին Հայրենիքի բնական գեղեցկությունները՝ Արարատն ու

Արագածը, Այրարատյան դաշտի և երկրի թովիչ և երփներանգ տեսարանները՝ շուրջպար բռնած լեռներով, տեսնել Հայաստանի ամենամեծ գեղեցկություններից մեկը՝ Սևանա լիճը: Ապա նախնայաց թողած շեն կամ ավերակ, բայց միշտ խոսուն կոթողները՝ նրանց ստեղծագործության և բարեպաշտության կենդանի վկաները, Հոփսիմեի գողտրիկ վանքը, Գեղարդա վիմափոր վանքերը, Գառնիի Տրդատա թախտը, Անիի ավերակները, գոնե հեռվից տեսնելով, իր անմահ Մայր Եկեղեցիով և հրաշալի պարիսպներով, Ձորագետի Հաղբատն ու Սանահինը իրենց բաղձատեսակ շենքերով և կատարած դերով մեր արվեստի, գրչության և մշակութային պատմության մեջ...»:

Երջանկահիշատակ Հովսեփյանց Կաթողիկոսը խոսել էր տալիս փաստերը և անձամբ, որպես դրոշակիր կանգնած էր հօգուտ Սովետական Հայաստանի կատարված ամեն ձեռնարկի: Նա նախագահում էր Սովետական Հայաստանի տոնի՝ նոյեմբերի 29-ի հանդիսակատարություններին, խոսում ու խանդավառում էր հայ ժողովրդին: Իր անդրանիկ կոնդակում նա գրել էր. «Մի՛ մոռացուք, թէ մեք ոստք եմք ի միոյ ծառայ կենդանութեան Ազգիս Հայոց, որ բնակի ի պատմական Հայրենիս, ի սահմանս խորհրդային Հայաստանի»:

Ներգաղթի տարիներին (1946—1947 թ. թ.) անշափ էր Գարեգին Կաթողիկոսի ուրախությունը: Հիշում եմ, թե ինչպես նա, խաղ սրբազանի ու վարդապետների ընկերակցությամբ, երկու ժամ անցկացրեց «Տրանսիլվանիա» ջերմանավում, որ, 1946 թվականի հունիսի 23-ի կիրակի օրը, դեպի Սովետական Հայրենիք փոխադրելու էր հայրենադարձների առաջին քարավանը: Օրհնելուց հետո նավապետին ու նավաստիներին, նալն ու քարավանը, երբ Վեհափառն իջնում էր նավից, հազարավոր հայրենադարձները միահամուռ ու միաբերան երգեցին Հայկական հիմնը՝ «Սովետական ազատ աշխարհ Հայաստան...»:

Սփյուռքի հայ երիտասարդության սրտում Հայաստանի հանդեպ սեր արթնոթելու և արմատավորելու աշխատանքում անկարևոր չեղավ Գարեգին Կաթողիկոսի կատարած դերը: Գաղութահայ քաղաքականության ուղղությունը գծելիս, Կիլիկիայի կաթողիկոսության պաշտոնաթերթ «Հասկ» ամսաթերթը գրում էր:

«...Նախ Հայաստանի հանդեպ:

«Գաղթահայությունը պետք է սորվի քաղաքակ վստահություն ունենալ հոն (Սովետական Հայաստանում — Մ. Հ.) կատարվող գործերու հանդեպ, և հետո՝ պատրաստա-

կամութիւնն օգնելու անոր զարգացման: Այս իմաստուն դիրքի ապացույցը տված Սփյուռքը՝ վերջին տարիներուն: Գաղութ չմնաց, բլլա փոքր ու հեռավոր, որ չխանդավառվիր հայրենիքի վերաշինութեամբ. ու չմնաց հայ որ իր փոքրիկ քաղկեն բաժին չհաներ անոր ներկա պայքարի հաղթանակին: Համակամ հավատարմութեան այդ դիրքը պիտի ծառայէ սիրաշահելու Հայաստանի Կառավարութեան վստահութիւնը Սփյուռքի հանդեպ, և ճամբաները լայնցնելու հետզհետեւ սերտ հարաբերութեանց և գործակցութեանը»:

Ինչ վերաբերում է Հայաստանյայց Եկեղեցու միասնականութեան պահպանման գործում Հովսեփյանց Գարեգին Ա. Կաթողիկոսի կատարած դերին, կարելի է անվերապահորեն ասել, որ այդ դերը եղել է դերազանցապես գովելի և գնահատելի:

Հայոց Ընդհանրական Հայրապետի Աթոռի Սսից էջմիածին փոխադրվելուց ի վեր, մեծի Տանն Կիլիկիոյ Աթոռի գահակալ Կաթողիկոսների միջև (Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը, Աթոռակից Բաբգեն Ա.ն էլ հաջված, 48-րդն էր) չկա ո՛չ մեկ Կաթողիկոս, որն էջմիածնի Մայր Աթոռի հետ հաստատած լինի եղբայրական այնքան սերտ հարաբերութիւն, որքան հաստատվել է երջանակահիշատակ Հովսեփյանց Կաթողիկոսը:

Ճիշտ է, որ Կիլիկիայի Աթոռը հակաթու էր, այլ հարազատ մի ծիր՝ Կիլիկիայում 11-րդ դարի վերջերում հաստատված և մինչև 15-րդ դարի վերջերը (մոտ չորս դար) տևած հայկական իշխանութեան օրով Կիլիկիայի գանազան քաղաքներում առժամանակ դեգերելուց հետո վերջնականապես մայրաքաղաք Սսում տեղավորված էջմիածնի Մայր Աթոռին: Այդ ծիլ Սսում պահպանումը, Մայր Աթոռի էջմիածին փոխադրութիւնից հետո իսկ, քաղաքական դեպքերի պարտադրանքն է եղել և հեռատեսութիւն՝ այդ շրջանի զկավարների կողմից:

Դժբախտաբար, սակայն, գտնվել են կաթողիկոսներ, որոնք, անձնական փառասիրութիւնից ավելի, դրոված սովթանական և ցարական կառավարութիւնների կողմից, խաթարել և խանգարել են փոխհարաբերութիւնը երկու հոգեկից ու համադրական Աթոռների միջև:

Հիշենք միայն Կիլիկիայի Մկրտիչ Ա. Քեյֆսիւղյան Կաթողիկոսին (1818—1894 թ. թ.), որը, Սուլթան Համիդի հակառակ քաղաքականութիւնից թելադրված, անմիտ, անիմաստ, հալ ազգային շահերի և եկեղեցական միասնականութեան վնասակար ուղեգիծ վ տրոհեցրել, էջմիածնի Մայր Աթոռի ենթակա Կոստանդնուպոլսի Պատրիարքութեան հետ իրավասութեան խնդիր հարուցելով:

Բարեբախտաբար, Քեյֆսիւղյանի հաջորդ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսները ավելի իմաստուն գտնվեցին և օտարների կողմից հալ ազգը պառակտելու նպատակով սարքված սադրանքները ամուլթեան դատապարտեցին, սերտ հարաբերութիւն մշակելով էջմիածնի համազգային Մայր Աթոռի և նրա արժանընտիր Հայրապետների հետ:

Քեյֆսիւղյանի հաջորդ Սահակ Բ. Կաթողիկոսը, որը դեռևս վարդապետ, 1881—1885 թվականներին եղել էր Կովկասում որպես նվիրակ Երուսաղեմի և ժողովրդականութիւն էլ շահել էր, լինելով անձնական բարեկամը էջմիածնի Կաթողիկոս Խրիմյան Հայրիկին, իր կարելին ի գործ էր դրել երկու Աթոռների միջև բացված խրամատը լցնելու և ի կենդանութեան որոշել էր, որպեսզի Բաբգեն Ա. Աթոռակից Կաթողիկոսը անձամբ մասնակցի հանգուցյալ Խորեն Կաթողիկոսի ընտրութեան և օծման, նշելով միանգամայն էջմիածնի Մայր Աթոռի գերազանցութիւնը:

Այդ տարիների քաղաքական պայմանները արգելք եղան Աթոռակից Կաթողիկոսի դեպի էջմիածին ճանապարհորդութեան, բայց նա մնաց միշտ հետևողական Հալիպի Եկեղեցում, խորանի առջև օծման ժամանակ (1931 թ.), էջմիածնի նախամեծար Աթոռի և Հայաստանյայց Եկեղեցու միասնականութեան հանդեպ իր կատարած հանդիսավոր ուխտին:

Արյան թունավորումից մահանալուց հալիվ մի քանի ամիս առաջ (1936 թ.), երբ Աթոռակից Բաբգեն Ա. Կաթողիկոսը Անթիլիասում սրբալույս մյուտոն էր օրհնում, բաղամատեսակ անուշաբույր ծաղիկների թիվը լրացրեց էջմիածնի Կաթողիկոս Ղազար Զահկեցու օրհնած մյուտոնով, որը բերել էր ավել Երուսաղեմից, հատկապես այգոտեղ ուղարկելով Սարաջյան սրբազանին:

Էջմիածնում օրհնված մյուտոնի կաթիլներում, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսը տեսնում էր Հայ Եկեղեցու միասնականութիւնը և ընդունում Ընդհանրական Մայր Աթոռի և Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան գերազահ հանգամանքը:

Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան և էջմիածնի Մայր Աթոռի և Ամենայն Հայոց Հայրապետութեան միջև անցյալում գոյութիւն ունեցած տարաձայնութիւնները լրիվ բառնալու և Հայ Եկեղեցու միասնականութիւնը հանուր աշխարհին հայտարարելու փառքը վիճակվեց Հովսեփյանց Գարեգին Ա. Կաթողիկոսին, պատմական նշանակութիւն ունեցող մի աշխարհախումբ ժողովում:

Դա այն ժողովն է, որը գումարվեց 1945 թվականի հունիսի 16-ին, ազատ, ապահով և վերածաղկալ Սովետական Հայաստանի

ծոցում, էջմիածնի ճեմարանի դահլիճում, մասնակցությամբ Սովետական Միության և արտասահմանի բոլոր թեմական առաջնորդների և պատգամավորների, թվով 111 (որից 36-ը՝ հոգևորական և 85-ը՝ աշխարհական)։ Այդ ժողովում էր, որ, նախագահությամբ Միծի Տանն Կիլիկիո շնորհազարդ Կաթողիկոս Գարեգին Ա. Հովսեփյանցի, միաձայնությամբ ընտրվեց Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս, Սպիտակապետ և Մայրազոյն Պատրիարք համագլխակա Նախամեծար Աթոռյ Այրարատեան Առաքելական Մայր Եկեղեցւոյ Սրբոյ էջմիածնի, Տ. Տ. Գեորգ Զ. Հայրապետը։

Հինգ հարյուր տարիներից ի վեր, առաջին անգամ, Միծի Տանն Կիլիկիո մի կաթողիկոսը՝ Գարեգին Ա. ը ներկա էր լինում Ամենայն Հայոց Հայրապետի ընտրության և ժողովի բնմից հայտարարում էր ի լուր աշխարհի։ Այս օրը բախտավորության և ցնծության օր է, քանզի երկար տարիներից ի վեր հայ ժողովրդի հույսերը իրականացած են։ Այս ժողովը արտաքո կարգի երևույթ է մեր պատմության մեջ. ծովեր և հեռավոր տարածություններ ոչինչ ենք համարել, և եկել ենք ցույց տալու, որ մի է Հայոց եկեղեցին և մի է Հայոց Հայրապետությունը։

Էջմիածնի հանդեսը տաժած սերը նա արտահայտում էր էջմիածնի տոնի օրերին, երբ անձամբ նախագահելով օրվա ծիսակատարության, մասնակցում էր հատուկ շարականին։

«Էջ Միածինն է Հօրէ և լոյս փառաց
ընդ նմա,
Չայնք հնչեցին սանդարամետք
անդնդոց։
Տեսեալ զլոյս մեծ Հայրապետին
Գրիգորի,
Պատմէր ցնծութեամբ հաւատացեալ
արքային։
Եկայք շինեսցուք սուրբ ըզխորանն
լուսոյ,

Քանզի ի սմա ծագեաց մեզ լոյս
ի Հայաստան աշխարհի»։

Նա անսահման փուլթեռանդությամբ դործորեց էջմիածնի աշխարհախումբ արդգալին համագումարի այն որոշումը, որ վերաբերում էր Ընդհանրական Աթոռի Սահից էջմիածին փոխադրության 500-ամյակի հոբելյանը տոնելու մասին։

Նա, համաձայն Ամենայն Հայոց ազգընտիր Հայրապետի՝ Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի կոնդակի, Կիլիկիայի Կաթողիկոսության թեմերում փառաշուք հանդեսներով տոնել տվեց Վարդանանց պատերազմի 1500-ամյակը։

Այդ կապակցությամբ կենտրոնական հան-

դիսակատարությունը տեղի ունենալու էր Անթիլիասում, Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ Մայր Տաճարում, իր նախագահությամբ, 1951 թվականի փետրվարի սկիզբը։

Հանկարծ մի բոթ տարածվեց, թե Գարեգին Կաթողիկոսը մահամեծ հիվանդացել էր մի սրտային մազերակի պայթման հետևանքով և փոխադրվել Բելյուսի Ամերիկյան հիվանդանոցը։ Սա երկրորդ դեպքն էր, առաջինը տեղի ունեցած լինելով 1950 թվականի վերջերում, Կահիրեում, երբ Վեհափառը ինքնաթիռով ճանապարհորդում էր դեպի Փարիզ։ Բարեբախտաբար աննկուն կամք ունեի Վեհափառը մահն անգամ հաղթահարելու։

— Պիտի առողջանա՛մ,— ասել էր նա Կահիրեում, և առողջացել էր զարմանքի մատնելով դարմանող մասնագետ օտար բժիշկներին, որոնք անխուսափելի նկատել էին Վեհի մահը։

— Պիտի շարունակե՛մ ճանապարհորդությունը,— ասել էր նա և շոգենավով շարունակել էր դեպի Ֆրանսիա իր ճանապարհորդությունը և այդտեղից էլ ողջ առողջ վերադարձել էր իր Աթոռը, ափիբերան թողնելով իրեն տեական հանգիստ հանձնարարող բժիշկներին։

Հիմի էլ, երբ արյուն էր փսխում, Ամերիկյան հիվանդանոցի բժիշկներն, որոնք բույս առ բույս սպասում էին նրա վախճանման, ասել էր.

— Չպիտի մահանամ, որովհետև նախագահելու եմ Վարդանանց պատերազմի 1500-ամյակի հանդիսությունը։

Արդարև Վեհափառը շմհացավ, և անգամ հիվանդանոցից Կաթողիկոսարան փոխադրվեց հանդեսի համար հայտարարված թվականից մի օր առաջ, բայց, ափսոս, նա չկարողացավ նախագահել... Վեհափառը շատ տկարացել էր։

Հանդեսը կատարվեց մեծ շուքով։ Անթիլիասի Տաճարի կամարների տակ պանծացվեց Վարդանանց հիշատակը և կիրանանի ռադիոկայանը ձայնասփռեց օրվա պատարագի, ճառերի և երգերի հետ Գարեգին Կաթողիկոսի պատգամը... Կաթողիկոսական ընդհանուր փոխանորդ Խաղ սրբազանի բերանով։

Այդ թվականից հետո ժամանեցին Ամենայն Հայոց Հայրապետի պատվիրակները՝ Վահան արքեպիսկոպոսը և պրոֆ. Աշոտ Արահամյանը, բերելով Գեորգ Զ. Կաթողիկոսի եղբայրական ողջույններն ու բարեմաղթությունները։ Սրբազան հիվանդը անշափ ուրախացավ եղբայրական այդ հոգատարու-

թյունից, բայց էլի շարունակեց մնալ հիվանդ և ծառայել անկողնին:

1951 թվականի հուլիսի 25-ին, երբ ես Ռեյրուից մեկնեցի դեպի Երևան, մահվան հետ մաքառում էր Գարեգին Կաթողիկոսը: Այդ թվականից համարյա մի տարի հետո, սույն թվականի հունիսի 21-ին, Անթրիապի իր սիրած Աթոռի մոտ ահա հավիտենապես փակվել են նրա աչքերը:

«Էջմիածին» ամսաթերթի համար այս տողերի գրի առնված պահին, իմ աչքերի առաջ է ներկայանում Մեծի Տանն Կիլիկիո Հայրապետ Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը, իր կարճ հասակովը, բայց գործելու անօրինակ,

եռանդովը, ունկնդիրները հմայելու հոստորությամբը, Հայ Ազգը, Հայ Եկեղեցին, Հայաստանը, հայ արվեստն ու պատմական արժեքները փառաբանելու բացառիկ հմտությամբն ու հեղինակությամբը:

Գիտնական և խաղաղասեր, ազգասեր ու հայրենասեր Գարեգին Ա. Կաթողիկոսը, իր օրինակելի կյանքովը, գծել է մի լուսաշող ճանապարհ: Այդ ճանապարհից ընթանալով, Սփյուռքի հայերը ո՛չ միայն հարգած կլինեն սիրեցյալ Հովվապետի հիշատակը, այլև ապահով կհասնեն իրենց ցանկացած խաղաղության նավահանգիստը:

